

"למנצח אל שושנים"

גאולת ישראל מתוך התגלות שם ה' בתוכם המתבארת בפרק פ' בתהילים

הרב אלעזר נאה, רב המושב קשת ור"מ בישיבה

לְמַנְצַח אֶל-שֹׁשְׁנִים עֲדוֹת לְאַסֵּף מִזְמוֹר: רֵעָה יִשְׂרָאֵל, הַאֲזִינָה נְהַג פְּצֵאן יוֹסֵף יֵשֵׁב הַכְּרוּבִים הוֹפִיעָה: לְפָנַי אֶפְרַיִם, וּבְנֵימֵן וּמְנַשֶּׁה עוֹרְרָה אֶת-גְּבוּרָתָךְ וּלְכָה לִישָׁעָתָה לָנוּ: אֱלֹהִים הִשִּׁיבֵנו וְהָאֵר פְּנֵיךָ, וְנִגְשָׁעָה: יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת עַד-מֵתִי עֲשֵׂנָתָה, בְּתַפְלַת עֲמָךְ: הֶאֱכַלְתָּם, לְחֶם דְּמִעָה וַתִּשְׁקָמוּ, בְּדַמְעוֹת שְׁלִישׁ. תִּשְׁיִמְנו מְדוּן, לְשִׁכְנֵינוּ וְאִכְבִּינוּ, יִלְעָגוּ-לָמוֹ: אֱלֹהִים צְבָאוֹת הִשִּׁיבֵנו וְהָאֵר פְּנֵיךָ, וְנִגְשָׁעָה: גִּפְּנוּ, מִמַּצְרַיִם תִּסִּיעַ תִּגְרַשׁ גּוֹיִם, וַתִּטְעָה: פְּנִיֹת לְפָנֶיךָ וַתִּשְׁרַשׁ שְׂרָשִׁיךָ, וַתַּמְלֵא-אֶרֶץ: כֶּסֶף הַרִים צִלְהָ וְעַנְפֵיךָ, אֶרְזֵי-אֵל: תִּשְׁלַח קַצִּירָה עַד-יָם וְאֶל-נְהַר, יוֹנְקוֹתֶיךָ. לָמָּה, פָּרַצְתָּ גְדְרֶיךָ וְאָרְוָה, פֶּל-עֲבָרֵי דָרְךָ: יְכַרְסֶמְנָה חֲזִיר מִיָּעַר וְזִיז שְׂדֵי יִרְעָנָה: אֱלֹהִים צְבָאוֹת, לְשׁוֹב-נָא הִבֵּט מִשְׁמַיִם וְרָאֵה וּפְקֹד, גִּפְּנוּ אֶת: וּכְנֵה, אֲשֶׁר-נִטְעָה יְמִינְךָ וְעַל-בֵּן, אֲמַצְתָּה לָךְ: שֶׁרְפָה בְּאֵשׁ כְּסוּחָה מִגְּעַרְת פְּנֵיךָ יֵאבְדוּ: תְּהִי-יָדְךָ, עַל-אִישׁ יְמִינְךָ עַל-בֵּן-אֲדָם, אֲמַצְתָּ לָךְ: וְלֹא-נְסוּג מִמְּךָ תַחֲיִינוּ, וּבְשִׁמְךָ נִקְרָא: יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת הִשִּׁיבֵנו הָאֵר פְּנֵיךָ, וְנִגְשָׁעָה:

(תהלים פרק פ')

"למנצח אל שושנים עדות לאסף מזמור"

זה המזמור מבטא את זעקתם של ישראל מחמת מצבם השפל והנרדף, ואת תקוותם לניצחונם המואר באור אלוקים. נקרא כאן שמש שושנים - והזעקה לישועה היא בכפליים. כנסת ישראל היא שושנה בין החוחים המקיפים אותה מכל עבר ולכל אשר תביט, שם ימצא הקוץ. לא רק זאת, מחמת עומק הצרות והגלות הארוכה אנו מופיעים בפרטיותנו והשושנה נהפכת לשושנים יחידות, והרי אפילו במצב ירוד, האחדות היא המאפשרת את הניצחון על האויבים.

את עומק הצער ואת עוצמת התקווה ראוי דווקא לאסף להעיד עליה. אסף הוא מבני קרח שמקום נתבצר להם בגיהנום ואמרו שירה. הקריאה ש"כל העדה קדושים" היא היסוד לפירוד, היא הודעה שאין מרכז ואין תוכן מרכזי לחיים שהופך את כל הפרטיות לחזון אחד גדול. כולנו עמדתו לפני הר סיני ואין לנו צורך במרכזי חיים של כהונה ומלכות, תורה ומקדש.

הקריאה להיחלצות מהפרטיות שהפילה ומפילה את האדם לגיהנום של מצוקות נוראיות, יוצאת עתה מבני דורשת את קישורה של זו למגמה והניצחון היותר רמים - אל שם שמיים.

והקריאה הזו בוקעת ועולה מתוך החיים, אין כאן זמר אלא מזמור, מתוך הידיעה ש"אל חי בקרבנו" ו"בקרוב קדוש", המזמור מתפעל ומזדמר מצד עצמו. זוהי העדות הנאותה בדבר מעשי עליון, הקושר את כל העלילות כולן למגמה אחת שלמה, מהפרטיות היותר פרטית המבוצרת בגיהנום עד הרום היותר אידיאלי.

"רועה ישראל האיזנה נוהג כצאן יוסף, יושב הכרובים הופיעה"

תכונת העדר היא זו שנוסכת את הייאוש בלבבות. העדר אשר אין לו רועה, יחידי אינם יודעים להיכן הם הולכים והכל הולך אל כל אשר ישארו הרוח. היחידים נדחפים ודוחפים, לוחצים ונלחצים. על כך באה הבקשה שיופיע הרועה, שנפסיק להיות עדר, אלא צאן שהוא כבר ביטוי של הנהגה. לצאן יש מנהיג המכוון את דרכיו. והרי דרכו של צאן זה היא, ישרה אל אל.

התכונה הנמצאת בעמנו המאפשרת לפרטינו לקבל הנהגה, מרוכות בדמותו של יוסף היודע לכלכל לחם לפי הטף, לכל אחד כפי צרכיו וענייניו. יושב הכרובים הופיעה. אותה גזרה אלוקית קדמונית שמנעה מהאדם את הקשר הישיר למקור חייו, לגן עדן אלוקים. להט החרב המתהפכת בעקבותיה מופיעים החרב והאויב מצד אחד ומצד שני ההפרדה והניתוק בין הבריות, הופעת ה"אני" הנפרד כביכול לעצמו. אנו קוראים שיופיע היושב על כל סדר ההנהגה הזו, שיתברר לנו, יחידי הצאן על מה ולמה ולאן כל זה הולך.

"לפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתך ולכה לישועתה לנו"

צאן יוסף המתפרט לצביונותיו השונים שבטי יה, בני רחל, אפרים ובנימין ומנשה. יוסף המתפרט בכפליים לאפרים ומנשה, ומנשה שאף נחלתו בשני עברי הירדן, הם המכניס של הממלכה המאוחדת. בתקופה המתחילה ביהושע מאפרים ומסתיימת בשאול מבנימין, כיבוש והתנחלות ושבטיות קשה - איש הישר בעיניו בספר שופטים. שם אנו מוצאים את דברי השופט המושיע המנשי - גדעון: "ויש ה' עמנו, ולמה מצאתנו כל זאת, ואיה כל נפלאותיו אשר ספרו לנו אבותינו? ועל זה השיבו המלאך: "לך בכחך זה והושעת את ישראל" (שופטים ו', י"ג-י"ד). בכח הדרישה לעורר את הגבורה האלוקית. והשיבו ה' במלחמתו: "רב העם אשר איתך, - פן יתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי" (שופטים ז', ב').

ועל זה פונים - עוררה את גבורתך - שאין אנו יחידי הצאן מסוגלים למצוא בתוכנו גבורה להושיע - ולכה ישועתה לנו.

"אלוקים השיבנו והאר פניך ונושעה"

שם אלוקים - בעל הכוחות כולם, ההנהגה כוללת של כל היש, הכל מאוגד למגמה ותכלית אחת. זהו יסוד האמונה ששום דבר, שום אדם, שום תנועה אינה נמצאת בסתם. הכל קשור בסיבה ומסובב ופליאות אין חקר לגאולת כל העולמים. אנו מבקשים: אלוקים השיבנו - מתעורר בנו הרצון שגם אנו נהיה קשורים ואחוזים באותה תכלית, רוצים אנו לשוב אל האלוקים, וכח ההשבה הוא ממרומים.

והאר פניך - הארת פנים - החיים מופיעים לפנינו מוארים ומסבירים. לא רק שאנו רוצים להיות שייכים וראויים לשם שמים, אלא אנו מבקשים לידע ולהבין, ורק הארת פנים של מעלה - כי באור פניך נתת לנו תורת חיים.

וניושעה - לא נאמר כאן הושיענו, אלא וניושעה, שגם אנו נהיה שייכים לפעולתה של הישועה, שגם אנו נמצא בתוכנו כח וכלים לפעול לישועה.

"ה' אלוקים צבאות עד מתי עשנת בתפילת עמך"

עם הישועה בהתגלמותה, אנו נפגשים עם שם שמים במילואו. ההנהגה האלוקית (שם אלוקים) מופיעה בקישורה על ידי שם הוייה אל האין-סוף, אל הנשגבות שאיננה ניתנת לביטוי ויורדת במימושה עד כדי העמדת הצביונות הפרטיים של פרטי היש - שם צבאות.

אולם אנו במצבנו, כשאנו נפגשים עם הגדלות של שם ה' אלוקים צבאות נחשבת לנו תפילתנו כעשן כלה. איך יש בנו רצון ותבונה לשחרר פני ה' אלוקים צבאות. איזה תפילה נאמר שתהיה חשובה כקטורת ולא כעשן. הזעקה של - כלו בעשן ימינו - מחמת פירודינו מתגברת בתוכנו.

"האכלתם לחם דמעה ותשקמו בדמעות שלישי"

במצבנו הירוד, כל קיומנו מאת ה' נותן החיים, במאכל ובמשתה הוא בדימעותינו, הוא אפשרות חיותנו במצבנו הירוד. בלי דמעה, בלי היכולת לצעוק לפני ה', הרי כלא היינו נחשבים, אבודים מארץ החיים.

"תשימונו מדון לשכנינו ואויבינו ילעגו למו"

לעגם של שכנינו, הוא בגלל הפער הגדול בין מה שראוי להיות הגוי הגדול, והקדוש והמאוחד הזה, הראוי לשאת את שם ה' אלוקים צבאות, לבין מצבו המפורד והשפל. העמים שנבראו בפירודם אינם נלעגים כשהם מפורדים, זה המצב היאות להם. אצלנו, כששנאת החינים תופחת, כשהטחות האשמות, הריב ומדון מתגברים - זה המחזה היותר נלעג והוא קורא לשכנינו לאויבינו לריב ומדון עמנו.

"אלוקים צבאות השיבנו והאר פניך ונושעה"

שם צבאות מצטרף כאן לבקשת הישועה של צאנו של מקום. הוא מבטא את היות כל הפרטים נבראים בצביונם, באפיונם, במיוחדות שבהם. גם הצורה הפרטית של היחיד, של תנועה יחידית מסוימת, גם היא בעלת משמעות וחשיבות, ודווקא בהיותה יוצאת אל חרותה הגמורה. נולדת בנו עתה השקפה על הפרטיות לא רק כמשרתת כלל גדול (כדי... בשביל... וכו') אלא בתור שכוז שיש לה הויה לכשלעצמה. ואנו יודעים שכל עוד לא יתברר לכל יחיד הצאן, עניינם וחשיבותם, לא נבוא לכלל ישועתנו ותשובתנו.

"גפן ממצרים תסיע תגרש גויים ותטעה"

מתנודדת לה האנושיות בתפיסתה את בניין העמים והחברה - בין הכלל הרודה וכובש את הפרטים, לבין היחידים שהם העיקר וכל האגד הלאומי הוא לביצור קיומו של היחיד, כעתה, כן מקדם.

בעבר הרחוק הייתה מצרים משעבדת בכוחה הכללי של הממלכה את היחידים, עד שהשם הנאות למצרים הוא עבדי פרעה. כתוצאה מכך אף שעבדו בקושי ואכזריות את בני עמנו - משם הסיע ריבונו של עולם את ישראל.

עמי כנען המבוטאים כאן בשם גויים - המעיד על פירודם, נמצאים בכתובים כחמישה, שבעה, עשרה עמים שונים. וכשכבשם יהושע מנאם הכתוב ל"א במספר - לשם מגיעים ישראל.

שתי הגישות מובילות את האדם אל הטומאה והכיליון. "כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא

תעשו וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו" (ויקרא י"ח, ג') נמשלו ישראל כאן לגפן בהיבדל מתאנה ורימון. הרימון, פרטיו, גרגריו מכונסים מתוך קליפתו ואינם נראים. התאנה כל פירותיה לחוד, נפרדים הם, גם בזמן בישולם - כל אחד לעצמו.

הגפן מכנסת את ענביה לכלל גדול - אשכול - שהכל בו, וכן אנו אומרים איש אשכולות. וביחד הזה כל עינב ועינב ניכר לעצמו. את החזון של העמדת אומה מאמינה באלוקים אחד, עם תורה אחת, שפה אחת, ביחד עם כל העשר הגדול של התגוננות היחידים אין יד אדם מחוללת. זוהי ידה של ההשגחה העליונה, המסיעה את הגפן ממצרים לאחר שהוטבע בה הצביון הכללי, ונקראים מאתה עבדי ה', מביאתה ונותעתה בארץ הגויים - כנען כדי שתופיע הגפן במלוא חלקיה, שורשיה, צילה, ענפיה, קצירה יונקותיה ופרותיה - אשכולותיה.

"פנית לפניך ותשרש שורשיה ותמלא ארץ"

העניין האלוקי אינו מסתפק בעצם הנטיעה של הגפן, בעובדת הימצאות האומה, אלא הוא מלווה אותה בכל התפתחויותיה, הוא ממשיך לפנות לה. כאשר העמים במצבם השפל יונקים את חייהם ממקור החיים, הופך הדבר להם לרועץ, וגפן ישראל נמצאת במחנק של עשבים שוטים היושבים על מקורות חייה, על זה בא הצו הפיני האלוקי, מתוך הסרת עול הגויים ופנויים, מרחיבה האומה את שורשיה במהלכי דורות רבים עד שמופיעה לפנינו מלכות שלמה - לברכת חיים ושלוש לכל העמים.

"כסו הרים צילה וענפיה ארזי-אל, תשלח קציריה עד ים ואל נהר יונקותיה"

כל גדולי העולם, ההרים וארזי אל מתהדרים בכסוי שמעניקה להם התפארת הישראלית. לא נאמר תכסה הרים בצילה, אלא "כסו", משל - ניתן הדבר בידם. במלכות שלמה - (שהוא עבד לעם ישראל והם עבדיו, וכל ישראל ששים ושמחים ויושבים כל אחד תחת גפנו ותחת תאנתו, בתמימות חיי הכלל והיחיד) - מגיעים מכל עמי העולם לשאול ולבקש בחכמה של מלך ישראל.

ההסתופפות בצל הגפן והקישור אליה בדרכי חיים שונות - נותנת לעמים דרך חיים של ברכה והצלחה.

"למה פרצת גדריה וארוה על עוברי דרך"

החזיון הגדול של מלכות שלמה - המעלה הגבוהה שהגיעו ישראל אליה - אינה מחזיקה מעמד. יתכן שלזה רמז המחבר ואל נהר יונקותיה - שביום שלקח שלמה את בת פרעה מנהר מצרים - נעץ גבריאל מקלו בים וכך נבנתה כרך גדול של רומי (שבת נ"ו, ע"ב). כל הגידול והצימוח, ההשרשה וההסתעפות אינם מגיעים לכלל פרי. שמענו על צילה של הגפן, שורשיה יונקותיה - מה עם פירותיה - אשכולותיה?

כשעמנו יורד ממדרגתו הוא יורד דווקא מתוך יד ההשגחה העליונה - למה פרצת גדריה. ופריצת הגדר היא התלקחות הממלכה, התחלקות הנקשרת במרומים בידי עבדי ה', נביאי - אחיה השילוני (מלכים א' י"א, ל"א). ואף בזמן דוד כבר יצתה בת קול - רחבעם וירבעם יחלקו את המלכות (שבת נ"ו, ע"ב). באחדות הממלכה העמים מכבדים ויראים מפניה, בהיחלקותה נוצרת אצל העמים האפשרות והרצון לגעת בנחלה, ללקוט בפירות הגפן.

שינה המשורר מלשון בצייר ללשון לארות - וארוה כל עוברי דרך - שהוא לשון קטיפה התאנים. אותם עוברי דרך מקריים שמצליחים ללקוט ניצוצות אורה, מתוך אמונתנו, אינם יכולים ללקט את אורות

הכלל, אלא אור ליחידים - פירות הגפן כפירות התאנה. אותם יחידים, צדיקים וחסידים אומות העולם, במקרה המאיר יותר, או כבוש ושעבוד בנכסים הלאומיים במקרה הארוך יותר. גם לשון ארוה - וקללוא, אצל רבים בתוכם הפירות אינם לברכה, אלא יסיפו קלקול על קלקול. כדוגמת המינים שלקחו שם שמים בגניבה מאיתנו, תקעו עצמם במידת האהבה והרחמים המדומים, ובנו על גביהם את כל שאיפות הרצח והאכזריות, שכל כך סבל עמנו מהם.

"יכרסמנה חזיר מייער וזיז שדי ירענה"

לאחר הליקוט של עוברי הדרך נפגעת הגפן מהחזיר. גם בהיותו בקרבת האדם הוא מאוס ומגועל על אחת כמה וכמה כשהוא הופך לחייתו יער. הוא אינו מסתפק בפירות הגפן, הוא מכרסם בענפים. המינות, הנצרות, מראה טלפיה ואומרת שטהורה היא, כחזיר שאין תוכו כבדו. בשנאתה לעמנו היא מכלה גם את הגפן עצמה, היא פוגעת באומה ורוצה לכלותה. גם הזיז שדי - הפרא המדברי - שנאמר עליו ידו בכל ויד כל בו - מכביד את עולו על הגפן. הוא אמנם אינו מכרסם הוא רק "רועה" אותה, סוגר בעדה, מחניק אותה.

"אלוקים צבאות שוב נא הבט משמים וראה ופקוד גפן זאת"

למראה מצבנו הנורא של שפלותינו בגלותינו, איננו אומרים השיבנו שאף אם ישיבנו, מאיפה נמצא את כוחנו למלא את חלקנו של "ונשובה". אנו דורשים במפגיע אלוקים צבאות שוב נא, למרות שפלותינו, למרות אפסיותנו, אנו אין בידנו להושיע ואף לשוב. רק מתוך המבט על שם שמים - של "מה תעשה לשמך הגדול המחולל בגויים", מה תאמר לשכינתך השרויה בצער נוראי - נזכה בראיית הפקידה האלוקית.

"וכנה אשר נטעה ימינך ועל בן אמצתה לך"

אמנם מכל הגפן הזאת נשארה רק הכנה, על פני השטח לא נשארה לגפן כמעט שריד אחרי הכיסוס והרעיה. אבל היא כנה אשר נטעה ימינך, והכנה היא הבסיס עליו התפתח העץ לענפיו לפרותיו. אמנם גם מכל גאון יעקב ותפארת ישראל נשארו כבן בלי שם אבל בן זה הרי אתה אמצת לך.

"שרופה באש כסוחה מגערת פניך יאבדו"

עם תחילת הפקידה האלוקית של עת גאולה בדור אחרון, עוד לפני תקומתנו הלאומית - ניהתת עלינו המהלומה הכבדה ביותר. עד כדי כך שאין המשורר יכול לומר את שם הצורך הנוראי וזאת כדי למחות את שמו וזכרו מעל פני האדמה - רק לקללו שיאבד מגערת פני ה'. והצורך הוא שורף ומכסה, באכזריות ובשנאה ללא כל תועלת, לכלות ולהתם את שארית הפליטה את כל מה שעוד ניכר עליו שם ישראל.

"תהי ירך על איש ימינך על בן אדם אמצת לך"

מתוך כל הסיגופים הנוראים האלו, הולכת ומתבררת צורתם של ישראל. מתיאורי הגפן הצימחית אנו מעלים את ציורינו אל תארי האיש, האדם הישראלי. זו לא רק כנה אשר נטעה ימינך זהו איש ימינך - אנו אישי האומה ואומתנו בכללה, הימינות האלוקית היא עצם מהותנו.

והבן הבלי-שם הסתמי הוא הבן-אדם, קומת אדם שלמה, של העם הנקרא אדם, (אתם קרויים אדם ואין אומות העולם קרויות אדם), בעצמאותו ובחרותו בארצו.

"ולא נסוג ממך תחיינו ובשמך נקרא"

במעמדנו עתה, שושני כנסת ישראל, חודרת העדות לאסף בכל ישותנו ומעמידה אותנו על עמדנו לבל ניסוגה. למרות הקוצים העוטים על השושנה מבחוץ, למרות הפלגנות, הריב, הפרטיות וירידתה בשפלות החיים - אנו לא נסוג ממך. עדותו של אסף, החזון ההיסטורי של העם, שכולו בקשה, תפילה ואחיה ברצון ה', הוא הנותן לנו את בטחון עמידתנו. אנו לא ניסוג, למרות שאי אילו מתוכנו נראים כבועטים, כחצופים, אלה מרחיקי הקץ ואלה מדחיקין - אלה בשם הדת ואלה בשם העם ואלה בשם האוניברסליות - אנו לא ניסוג, אלוקים צבאות.

אלוקים צבאות תחיינו, ונחדל לקרוא אלוקיני למעשה ידינו, לא עוד המצרים של מחשבות אנוש "הומניות" עם כל כבדן ומחנקן, ולא עוד מחשבות שעבוד "פשיסטיות", אלא המרחבים האלוקיים המחברים את האדם והאומה אל הנצח, אל התקווה, אל האמונה הברורה והוודאית בהתחדשותה ותקומתה של האומה, בקשורה לשם אלוקים צבאות.

"ה' אלוקים צבאות השיבנו, האר פניך ונושעה"

שם הויה המצטרף לבקשת התשובה והישועה, הוא זה שמוביל את כל המהלך הזה. השם הבלתי נהגה, שכל מילה מורידה מערכו האין-סופי של בורא יש על תוהו. הוא המקור של כל היש הישראלי והעולמי. אנו מציינים בתוכנו, לא רק את הרצון להיות מונהגים למגמה אחת עם כל היש, לא רק הרצון שפרטיותינו תהיה בעלת משמעות אלא את הרצון לדבקות אלוקית ללא שום חשבון של תועלת ואפילו היותר אידיאלית ויותר רמה. רק מאותה דבקות יפתרו שאלות החיים. רק כך שם אלוקים של ההנהגה בכלליותה ושם צבאות המופיע את הפרטיות יעמדו על מכונם בלב האומה. הארת הפנים - אור פני מעלה המאירה את החיים להיותם מובנים ורצויים אינה מופיעה עתה התוספת ו' החיבור, כדבר הנוסף לבקשת התשובה, אלא רצון התשובה שבנו, רצון ההתעלות, היא היא הארת פני אלוקים. כל המהלך הגדול, ממצרים לירושלים, כל התהומות שהתרוממנו מהן, כל הבירורים הנוקבים שעברנו - הכל מתאגד לבקשת תשובה, לבקשת ישועה לבוא ולאור באור פני מלך.